

Rafał SIEMIANOWSKI

Polski Ośrodek Naukowy UJ w Londynie

siemianowski@wp.pl

WIELKA BRYTANIA WOBEC SPRAWY KATYŃSKIEJ ZA RZĄDÓW MARGARET THATCHER

ABSTRACT

Great Britain towards the Katyn massacre under Margaret Thatcher's governments

The paper focuses on the attitude of the British government towards the Katyn massacre of 1940 under Margaret Thatcher's leadership. The aim of the article is an in-depth analysis of this attitude and the identification of the factors shaping it. The comparison of Margaret Thatcher's governments' attitude to the massacre with the previous British policy, especially as to the question of the responsibility for the crime and the way the victims should be commemorated, accounts for an important element of the paper's conclusions. The article dissects political, legal, moral and symbolic dimensions of the issue in order to present the problem in a comprehensive way. For this purpose the historical background of "the fight for the truth about Katyn" was included as well. By showing the broader Cold War relations context, the article presents the key international aspect of the British policy towards the Katyn massacre.

Słowa kluczowe: zbrodnia katyńska, rządy Margaret Thatcher, stosunki polsko-brytyjskie

Key-words: Katyn Massacre, Thatcher's government, the Polish-British relations

WSTĘP

Celem niniejszego artykułu jest analiza stosunku Wielkiej Brytanii do sprawy katyńskiej za rządów Margaret Thatcher, w tym czynników warunkujących to stanowisko i ocena stopnia, w jakim oznaczało ono przełom wobec wcześniejszej postawy władz brytyjskich. Artykuł, koncentrując się na brytyjskim podejściu do sprawy katyńskiej za rządów Żelaznej Damy, prezentuje jeden z międzynarodowych aspektów tej sprawy, szerzej niepodnoszony w literaturze. Przez „sprawę katyńską” należy rozumieć, po pierwsze, kwestię ujawniania prawdy o zbrodni popełnionej w 1940 r. m.in. w Katyniu, Charkowie i Twerze na polskich jeńcach z obozów w Kozielsku, Ostaszkowie i Starobielsku, w tym kluczowe zagadnienie przypisania odpowiedzialności za jej popełnienie, a po drugie, powiązaną zazwyczaj ze sprawą odpowiedzialności kwestię upamiętnienia zbrodni i jej ofiar. Problem ten zaistniał w relacjach brytyjsko-polskich w zasadzie wraz z ujawnieniem masowych grobów w Katyniu przez nazistowskie Niemcy w kwietniu 1943 r. i choć zasadniczym tematem artykułu jest stosunek Wielkiej Brytanii do sprawy katyńskiej za rządów Margaret Thatcher (1979-1990), to należy podkreślić, że szerokie zakreslenie tła historycznego jest niezbędne do analizy i oceny postawy władz brytyjskich wobec tego problemu za rządów Żelaznej Damy. Warto zauważyć, że od samego początku sprawa przypisania odpowiedzialności za zbrodnię na polskich jeńcach miała kilka współzależnych wymiarów: polityczny, prawny, symboliczny i moralny¹. Wskazane aspekty odnoszą się także do stosunku Wielkiej Brytanii do tego zagadnienia i zostały w różnym stopniu podjęte w niniejszym artykule zgodnie z jego celem. George Sanford, badając stosunek Amerykanów i Brytyjczyków do zbrodni, podkreśla, że w praktyce polityczne elity określały swoją prawdę na temat Katynia zgodnie ze zmieniającymi się politycznymi potrzebami i okolicznościami. Jednocześnie zaznacza, że tryumf własnych interesów i realistycznej dyplomacji amerykańskiej i brytyjskiej nad *abstrakcyjną* prawdą w 1943 r. sprawiał jednak, że ludzie *nie czuli się komfortowo*, gdyż podawał on w wątpliwość rzekomo moralne i oparte na zasadach podstawy ich demokratycznych społeczeństw². W związku z tym napięcie pomiędzy oficjalnym stanowiskiem Londynu w sprawie zbrodni katyńskiej a działaniami podejmowanymi przez czynniki pozarządowe stanowi istotny kontekst analizy stosunku Wielkiej Brytanii do sprawy katyńskiej, który także został uwzględniony w niniejszym opracowaniu.

¹ Janusz Kazimierz Zawodny wskazuje na osądzanie zbrodni katyńskiej *w kilku co najmniej aspektach, m.in. moralnym, prawnym i politycznym* – tenże, *Sprawa katyńska w polityce międzynarodowej*, „Zeszyty Katyńskie” 1992, nr 2, s. 380.

² G. Sanford, *Katyn and the Soviet Massacre of 1940. Truth, Justice and Memory*, London–New York 2005, s. 157, *BASEES/RoutledgeCurzon Series on Russian and East European Studies*, 20.

WIELKA BRYTANIA WOBEC SPRAWY KATYŃSKIEJ OD II WOJNY ŚWIATOWEJ DO LAT 70.

W czasie II wojny światowej Brytyjczycy, podobnie jak Amerykanie, podporządkowali prawdę o Katyniu podstawowej potrzebie utrzymania wymierzonego w hitlerowskie Niemcy trójstronnego sojuszu z udziałem ZSRR, a tym samym radzieckiego wysiłku wojennego. Problem Katynia powodował jednak dla brytyjskiego rządu znacznie istotniejsze problemy niż dla Amerykanów. Wiązało się to z tym, że Polska była sojusznikiem Wielkiej Brytanii od wybuchu wojny, polski rząd na uchodźstwie miał siedzibę w Londynie, a podległe mu siły zbrojne służyły pod brytyjskim dowództwem. Przede wszystkim jednak Brytyjczycy otrzymywali dużą ilość twardych dowodów wskazujących na radziecką odpowiedzialność za zbrodnię. Poza tym dążenie do prawdy o Katyniu wywoływało zasadnicze spory dotyczące granic powojennej Polski i politycznej kontroli nad Polską, a także traktowania Polaków w ZSRR. Postawiło to Brytyjczyków przed potrzebą wybrania między interesami większego, radzieckiego sojusznika i mniejszego, polskiego. Ujmując sprawę inaczej, można stwierdzić, że Brytyjczycy musieli zmierzyć się z dylematem pogodzenia prawdy z *Realpolitik* wojennych priorytetów³. Dominowało przekonanie, że nie powinno się robić nic, co mogłoby drażnić ZSRR lub powodować najmniejsze ryzyko zmniejszenia wkładu Armii Czerwonej w zbrojny wysiłek aliantów. Natomiast polityczne elity Wielkiej Brytanii, aby utrzymać percepcję ich wartości i moralnych zalet, potrzebowały elementu wątpliwości w sprawie Katynia. Z tego względu brytyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych (Foreign Office, od 1968 r. Foreign and Commonwealth Office) było silnie i głęboko przywiązane do poglądu, że dowody sugerują radziecką odpowiedzialność za zbrodnię katyńską, ale że w kategoriach sądowych nie są one wystarczające do definitywnego zamknięcia sprawy⁴. Sytuacja ta pokazuje, iż w przypadku stosunku Wielkiej Brytanii do sprawy katyńskiej priorytety polityczne, wspierane argumentacją prawną, zdominowały wymiar moralny problemu.

Oficjalne brytyjskie stanowisko, że – z powodu braku konkluzywnych dowodów co do odpowiedzialności za zbrodnię katyńską – nie można wydać żadnego publicznego oświadczenia przypisującego winę, było utrzymywane po zakończeniu II wojny światowej, gdy świat wszedł w okres rywalizacji dwóch bloków militarno-polityczno-gospodarczych, zwany zimną wojną. Jednocześnie trzeba podkreślić, że było ono wielokrotnie podawane w wątpliwość. W tym kontekście należy wymienić działalność tzw. Komisji Katyńskiej Kongresu USA⁵, zwanej od nazwiska jej przewodniczącego Kom-

³ Źródła wskazują, że taki dylemat zakresił premier Churchill w rozmowie z premierem Sikorskim i ministrem spraw zagranicznych Raczynskim już 15 IV 1943 r. Szerzej zob.: A. Przewoźnik, J. Adamska, *Katyni. Zbrodnia, prawda, pamięć*, Warszawa 2010, s. 226; *Katyn. British Reactions to the Katyn Massacre, 1943-2003*, London 2003, s. IV, *History Notes*.

⁴ G. Sanford, *Katyn and the Soviet Massacre...*, s. 158, 167-168.

⁵ Select Committee to Conduct an Investigation of the Facts, Evidence and Circumstances of the Katyn Forest Massacre (Komisja została powołana uchwałą Izby Reprezentantów z 18 IX 1951 r. W raporcie kończącym działalność stwierdziła, że zbrodni katyńskiej dokonało NKWD).

sją Maddena, która – przy braku współpracy ze strony brytyjskiego rządu – prowadziła nieformalne przesłuchania w Londynie w kwietniu 1952 r. Wyjaśnienia złożyli wówczas m.in. generałowie Władysław Anders, Zygmunt Szyszko-Bohusz, Tadeusz Bór-Komorowski i Marian Kukiel, a także uczestniczący w 1943 r. w ekshumacjach zwłok pomordowanych w Katyniu Ferdynand Goetel i Józef Mackiewicz oraz byli ambasadorowie w ZSRR Stanisław Kot i Tadeusz Romer, jak również były premier Stanisław Mikołajczyk i minister spraw zagranicznych Edward Raczyński⁶. Należy również odnotować, że w lipcu 1952 r., gdy działała Komisja Katyńska Kongresu USA, członek brytyjskiej Izby Gmin Douglas Savory wniósł pod obrady uchwałę podpisaną przez 123 deputowanych, wzywającą rząd brytyjski do udzielenia wsparcia w zabiegach o to, aby wyniki dochodzenia zostały przedłożone Międzynarodowemu Trybunałowi Sprawiedliwości w Hadze. Głosowanie jednak odroczone. Savory wrócił do sprawy w listopadzie 1952 r. proponując też, aby minister spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii Anthony Eden, który udawał się wówczas z wizytą do Waszyngtonu, poparł tam propozycję ustanowienia trybunału międzynarodowego pod auspicjami Narodów Zjednoczonych z zadaniem przeprowadzenia śledztwa w sprawie katyńskiej. Apel ten pozostał bez echa⁷. Wśród innych działań adresowanych do brytyjskich władz w sprawie zbrodni katyńskiej należy wymienić prośby środowiska polskiego w Wielkiej Brytanii, w tym gen. Władysława Andersa czy Scottish-Polish Society oraz listy sugerujące poruszenie tej kwestii z Nikitą Chruszczowem podczas jego wizyty w Wielkiej Brytanii w 1956 r.⁸ Żadne z tych działań nie wpłynęło na zmianę podejścia władz w Londynie. Można zatem skonkludować, że radykalne przekształcenie układu sił na arenie międzynarodowej związane z zakończeniem współpracy wielkich mocarstw w ramach koalicji antyhitlerowskiej i rozpoczęciem zimnej wojny, jak również upowszechnienie wiedzy o okolicznościach dokonania zbrodni katyńskiej nie spowodowały zmiany brytyjskiego stanowiska w kwestii przypisania winy za tę zbrodnię.

Szukając odpowiedzi na pytanie o przyczyny takiego stanu rzeczy, warto przede wszystkim osadzić sprawę katyńską w kontekście zimnowojennych uwarunkowań determinujących relacje pomiędzy Wielką Brytanią, ZSRR i Polską. Jak zauważa Brian White, Wielka Brytania tuż po II wojnie światowej była architektem *pierwszej zimnej wojny*. Natomiast po utworzeniu NATO w 1949 r. brytyjskie rządy usiłowały wzmocnić postawę odstraszenia (wobec ZSRR i jego państw satelickich) przy pewnej ugodowości (*accomodation*) wobec bloku radzieckiego. Im bardziej relacje Wschód-Zachód stawały się niebezpieczne, tym pilniej szukano ugody i tym bardziej brytyjskie rządy były predestynowane do przyjęcia roli mediatora⁹. W tym kontekście należy zauważyć,

⁶ A. Przewoźnik, J. Adamska, *Katyni...*, s. 398-399.

⁷ *Tamże*, s. 403-404.

⁸ G. Sanford, *Katyn and the Soviet Massacre...*, s. 178-179. Inne działania podejmowane przez brytyjską Polonię w związku z wizytą Chruszczowa obejmowały m.in. demonstrację w Manchesterze, specjalny dodatek w języku angielskim poświęcony zbrodni katyńskiej w „Dzienniku Polskim i Dzienniku Żołnierza” oraz projekcję filmu *The Graves of Katyn*. J. Chwastyk-Kowalczyk, *Katyni, dipisi, PKPR na łamach polskich czasopism uchodźczych*, Kielce 2011, s. 86-87.

⁹ B. White, *Britain, Détente and Changing East-West Relations*, London–New York 1992, s. 49.

że próby mediacji w relacjach Wschód-Zachód oraz inicjatywy pojednawcze, czyli działania na rzecz odprężenia w stosunkach między blokami, były dla Londynu zarówno politycznym instrumentem, jak i politycznym celem służącym brytyjskim interesom. Pomagały one w podtrzymaniu pozorów mocarstwowości Wielkiej Brytanii, gdy jej schyłek, szczególnie po kryzysie sueskim z 1956 r., stawał się coraz bardziej oczywisty. Dwubiegunowa konfrontacja między Wschodem i Zachodem była szkodliwa dla brytyjskich globalnych interesów w stopniu, w jakim narzucała nieelastyczną strukturę na relacje w ramach rywalizujących bloków i pomiędzy nimi. Taka struktura ograniczała swobodę działania Wielkiej Brytanii i zwiększała zależność od hegemonicznego przywództwa USA. Promowanie odprężenia zwiększało natomiast możliwości niezależnych działań Londynu¹⁰. Sprawa katyńska została zatem podporządkowana strategicznym celom polityki zagranicznej Wielkiej Brytanii, w ramach których nie mieściły się działania mogące wywoływać dodatkowe napięcia w stosunkach z ZSRR.

W kontekście analizy uwarunkowań stosunku brytyjskich władz do zbrodni katyńskiej na odnotowanie zasługuje także wypowiedź głównego śledczego Komisji Maddena Romana Conrada Pucinskiego, który stwierdził, że jest przekonany, iż *o utrzymaniu zмовy milczenia wokół Katynia decydowały elementy prosowieckie zarówno w amerykańskim Departamencie Stanu, jak również w brytyjskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych*¹¹.

REAKTYWACJA SPRAWY KATYŃSKIEJ W WIELKIEJ BRYTANII W LATACH 70.

Zainteresowanie kwestią zbrodni katyńskiej w Wielkiej Brytanii w istotny sposób wzrosło na początku lat 70. Wskazuje się kilka powodów tego zjawiska. Po pierwsze, na początku lat 70. upływał przewidziany przepisami prawa okres trzydziestu lat, po którym Ministerstwo Spraw Zagranicznych zaczęło ujawniać dokumenty dotyczące sprawy, w tym przede wszystkim tzw. raport O'Malleya z 24 maja 1943 r. W dokumencie tym brytyjski ambasador przy rządzie RP na uchodźstwie Owen St Clair O'Malley doszedł do wniosku, że odpowiedzialność ZSRR za zbrodnię na polskich jeńcach jest prawie pewna. Wskazywał m.in. na zimowe ubrania ofiar, urwanie się w kwietniu 1940 r. korespondencji prowadzonej przez jeńców czy brak satysfakcjonującej odpowiedzi ze strony ZSRR w latach 1941-1943 na pytania dotyczące zaginionych oficerów. Wyjaśniał on również polityczne powody, dla których Sowieci mieliby dokonać zbrodni. O trzeźwości oceny brytyjskiego dyplomaty świadczy także uznanie przez O'Malleya powodów (utrzymanie jedności aliantów i podtrzymanie radzieckiego wkładu w wojnę przeciwko Niemcom), które prowadziły – w kontekście brytyjskiego stanowiska wobec Katynia – *do różnic między publiczną postawą i prywatnymi uczuciami*. Jego zdaniem

¹⁰ *Tamże*, s. 74.

¹¹ „Dziennik Związkowy” (Chicago) 2002, 27-29 IX. Cyt. za: A. Przewoźnik, J. Adamska, *Katyni...*, s. 400.

było to celowe i nieuniknione (*deliberate and inevitable*). Jednocześnie wskazywał on na znaczenie moralności w polityce międzynarodowej i wewnętrznej¹². Raport trafił do ministra spraw zagranicznych Anthony'ego Edena i premiera Winstona Churchilla, ale – mimo prawdopodobnie prywatnej akceptacji brytyjskich decydentów dla konkluzji raportu – nie zmienił oficjalnego stanowiska rządu. Upublicznienie raportu w 1972 r. wywołało krytykę pod adresem Ministerstwa Spraw Zagranicznych¹³. W związku z rosnącą presją opinii publicznej postanowiło ono dokonać przeglądu brytyjskiej polityki dotyczącej sprawy katyńskiej od 1943 r. Zadanie to powierzono Rohanowi D'Olier Butlerowi, doradcy ds. historycznych szefa brytyjskiej dyplomacji. W efekcie jego pracy powstało tzw. memorandum Butlera, którego ostateczna wersja przeznaczona na użytek wewnętrzny nosi datę 10 kwietnia 1973 r. Upubliczniony w 2003 r. dokument kończy się stwierdzeniem o *braku korzyści w złamaniu zachowywanej od blisko 30 lat ciszy w sprawie zbrodni katyńskiej*¹⁴. Ministerstwo Spraw Zagranicznych kontynuowało swoją politykę zgodnie z konkluzjami memorandum Butlera, choć pojawiały się w tym zakresie wątpliwości, o czym świadczy wypowiedź parlamentarnego podsekretarza stanu Anthony'ego Royle'a (późniejszy lord Fanshawe), który stwierdził, że mimo braku udowodnienia winy w sensie prawnym przez lata wielu oficjeli Ministerstwa *czuło na podstawie dokumentów i/lub rozmów i/lub pewnego zaangażowania, iż odpowiedzialni byli Sowieci*¹⁵.

Drugim istotnym czynnikiem warunkującym zwiększenie zainteresowania tematem zbrodni katyńskiej na początku lat 70. było pojawienie się w Wielkiej Brytanii publikacji poświęconych temu zagadnieniu. Wskazać tu należy wydaną w 1962 r. w USA, a następnie w 1971 r. w Londynie książkę Janusza K. Zawodnego *Death in the Forest*, której pojawienie się na Wyspach Brytyjskich spotkało się z zainteresowaniem mediów¹⁶. W 1971 r. ukazało się także opracowanie autorstwa Louisa FitzGibbona *Katyn. A Crime without Parallel*.

Zwiększenie aktywności polskiej emigracji, powiązane z wymienionymi czynnikami, również wpłynęło na wzrost zainteresowania sprawą katyńską. Przypadająca w 1965 r. dwudziesta piąta rocznica zbrodni katyńskiej stymulowała dążenie Polonii do trwałego upamiętnienia ofiar zbrodni. Działania te doprowadziły do powstania Katyn Memorial Fund, w którego funkcjonowanie zaangażowali się także Brytyjczycy z lordem Barnby na czele i wspomnianym Lousem FitzGibbonem jako sekretarzem. W działalność organizacji włączył się również lord St Oswald oraz konserwatywny poseł do Izby Gmin Airey Neave¹⁷, który był bliskim współpracownikiem Margaret That-

¹² G. Sanford, *Katyn and the Soviet Massacre...*, s. 170-171.

¹³ M.in. w „Daily Telegraph” 1972, 17 VIII pojawił się artykuł pt. *Russian Guilt for Katyn Reaffirmed*. Szerzej zob.: G. Sanford, *Katyn and the Soviet Massacre...*, s. 180.

¹⁴ Memorandum Butlera zostało opublikowane jako załącznik w *Katyn. British Reactions...*

¹⁵ *Tamże*, s. VII-VIII.

¹⁶ *Katyn. A Crime without Punishment*, red. A.M. Cienčila, N.S. Lebedeva, W. Materski, New Haven–London 2007, s. 242, *Annals of Communism*.

¹⁷ A. Przewoźnik, J. Adamska, *Katyn...*, s. 410.

cher, m.in. kierował jej kampanią w wyborach na lidera torysów w 1975 r. Włączenie się brytyjskich parlamentarzystów w sprawę wyjaśniania odpowiedzialności za zbrodnię katyńską i upamiętniania ofiar sprawiło, że kwestia ta ponownie trafiła pod obrady brytyjskiego parlamentu. 21 kwietnia 1971 r. Airey Neave przedłożył projekt uchwały wzywającej brytyjski rząd do podjęcia na forum ONZ działań na rzecz ustanowienia komisji do sprawy zbadania zbrodni katyńskiej. Z kolei 17 czerwca 1971 r. odbyła się w tej sprawie debata w Izbie Lordów¹⁸.

Ożywienie w sprawie zbrodni katyńskiej w Wielkiej Brytanii, przejawiające się w aktywności członków parlamentu, działalności publicystycznej i inicjatywach społecznych zmierzających m.in. do upamiętnienia ofiar, wywołało reakcję ZSRR. Wskazać tu należy zatwierdzoną 15 kwietnia 1971 r. przez Biuro Polityczne KC KPZR instrukcję, zgodnie z którą ambasador radziecki miał zakomunikować w brytyjskim Ministerstwie Spraw Zagranicznych oczekiwania ZSRR co do niedopuszczenia do rozpowszechniania *oszczerczych materiałów*, które miały pogorszyć stosunki między Moskwą i Londynem. W instrukcji chodziło o film dokumentalny BBC i książkę Fitz Gibbona. W okólniku radzieckiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych z 7 września 1972 r. zwrócono uwagę na podejmowane przez *reakcyjne kręgi* w Anglii próby *rozdzęcia tzw. sprawy katyńskiej* poprzez kampanię zbierania środków na pomnik ofiar Katynia. Z kolei 2 marca 1973 r. Biuro Polityczne KPZR zatwierdziło projekt *démarche*, który ambasador radziecki miał przekazać ministrowi spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii. Władze radzieckie protestowały w nim przeciwko postawieniu w londyńskiej dzielnicy Kensington-Chelsea pomnika upamiętniającego ofiary zbrodni katyńskiej wraz z napisem, który *w ordynarny sposób przekręca historyczne fakty o rzeczywistych winowajcach tragedii katyńskiej*. Na odnotowanie zasługuje też polecenie Biura Politycznego KC KPZR z 5 kwietnia 1976 r. dla Wydziału Zagranicznego KC KPZR i Ministerstwa Spraw Zagranicznych ZSRR dotyczące przeprowadzenia konsultacji z *polskimi przyjaciółmi* w celu podjęcia wspólnych kroków dla przeciwdziałania zachodniej propagandzie w związku z tzw. sprawą katyńską¹⁹.

Radzieckie działania były jednym z czynników, który bez wątpienia utrudniał budowę pomnika i spowodował opóźnienie jego powstania. Po trwających kilka lat staraniach²⁰, w tym m.in. po odrzuceniu przez sąd diecezjalny Kościoła anglikańskiego pierwotnego projektu lokalizacji pomnika przy kościele św. Łukasza w Londynie (dzielnica Kensington-Chelsea), pomnik upamiętniający polskich jeńców wojennych zamordowanych w Katyniu został ostatecznie odsłonięty 18 września 1976 r. na londyńskim cmentarzu Gunnersbury. W kwietniu 1976 r. Louis FitzGibbon z Katyn Memorial Fund zwrócił się do brytyjskiego Ministerstwa Obrony o zapewnienie asysty wojskowej na uroczystości odsłonięcia pomnika. Ministerstwo Spraw Zagranicznych odradzało Ministerstwu Obrony wysyłanie na uroczystości oficjalnej re-

¹⁸ *Katyn. A Crime...*, s. 242.

¹⁹ *Katyn. Dokumenty zbrodni*, t. 4: *Echa Katynia: kwiecień 1943 – marzec 2005*, oprac. W. Materski i in., Warszawa 2006, s. 451-457. Cyt. za: A. Przewoźnik, J. Adamska, *Katyn...*, s. 411-414.

²⁰ Szerzej zob.: L. FitzGibbon, *The Katyn Memorial*, London 1977.

prezentacji, wskazując, że jakiegokolwiek posunięcie, które może być odebrane jako poparcie dla projektu pomnika, może poważnie wpłynąć na polityczne relacje Wielkiej Brytanii zarówno z ZSRR, jak i z Polską. Ministerstwo Obrony postąpiło zgodnie z opinią Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Dzień przed ceremonią odsłonięcia pomnika Ministerstwo Spraw Zagranicznych wydało oświadczenie dla prasy, w którym stwierdzono, że *intencją decyzji o braku reprezentacji nie było umniejszanie w żaden sposób wielkiego szacunku i wdzięczności, jakie brytyjski rząd odczuwa i będzie nadal odczuwał w związku z ofiarami poniesionymi przez polskich sojuszników podczas II wojny światowej*. Dodano, że *rząd Wielkiej Brytanii konsekwentnie wyraża głęboką odrazę [revulsion] w związku z tragiczną zbrodnią w Katyniu*²¹. W kontekście umiędzynarodowienia sprawy katyńskiej na uwagę zasługuje fakt, że zaproszenie na uroczystość odsłonięcia pomnika wysłano do londyńskich ambasad kilkudziesięciu państw: Włoch, Danii, Francji, Belgii, Grecji, Islandii, Luksemburga, Niderlandów, Norwegii, Turcji, USA, Argentyny, Australii, Boliwii, Brazylii, Kanady, Chile, Chin, Kolumbii, Kostaryki, Dominikany, Ekwadoru, Egiptu, Haiti, Hondurasu, Liberii, Salwadoru, RPA, Urugwaju, Wenezueli, Nowej Zelandii, Izraela, Hiszpanii, Irlandii, Portugalii i Szwecji. Spośród wyżej wymienionych trzydziestu sześciu ambasad przedstawiciele tylko siedmiu wzięli udział w uroczystościach (Boliwii, Kolumbii, Liberii, RPA, Brazylii, Urugwaju i USA)²². USA były zatem jedynym krajem NATO, który zdecydował się wydelegować swojego reprezentanta na uroczystości. Brak oficjalnej reprezentacji brytyjskiej na uroczystości odsłonięcia pomnika wywołał negatywne komentarze w mediach i pytania w parlamencie. Pojawiło się nawet wezwanie do powołania specjalnej komisji parlamentarnej, która miałaby się zająć badaniem odpowiedzialności za zbrodnię katyńską. Mimo zgłaszanych wątpliwości w ówczesnym brytyjskim aparacie rządowym utrzymało się stanowisko, dla którego reprezentatywnym głosem była opinia wyrażona przez szefa Departamentu Wschodnioeuropejskiego i Radzieckiego (EESD) Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Stwierdził on, że rządy nie mogą przypisywać odpowiedzialności na podstawie prawdopodobieństwa, ale tylko na podstawie obiektywnej oceny konkluzywnych dowodów, i dodał, że oczywistym faktem jest, że odpowiedzialność za zbrodnię katyńską nigdy nie została udowodniona²³. W kontekście analizy zmiany w podejściu Wielkiej Brytanii do sprawy katyńskiej wraz z dojściem do władzy Margaret Thatcher na odnotowanie zasługuje udział w uroczystościach z września 1976 r., na życzenie Żelaznej Damy, Airey Neave'a²⁴.

Podsumowując stosunek Wielkiej Brytanii do sprawy katyńskiej w latach 70., do czasu objęcia rządów przez Margaret Thatcher, należy przede wszystkim stwierdzić, że charakteryzował się on licznymi inicjatywami pozarządowymi, które – mimo zaangażowania w nie parlamentarzystów – nie zmieniły stanowiska władzy wykonawczej. Inicjatywy te ze swej natury obejmowały przede wszystkim symboliczny i moralny wymiar

²¹ *Katyn. British Reactions...*, s. XI-XII.

²² L. FitzGibbon, *The Katyn...*, s. 20.

²³ *Katyn. British Reactions...*, s. XIII.

²⁴ *Tamże*, s. XIV.

sprawy katyńskiej. Stanowisko brytyjskiego rządu wobec uroczystości odsłonięcia pomnika na cmentarzu Gunnersbury w dobitny sposób pokazało stosunek władz w Londynie do sprawy wskazania winnych zbrodni katyńskiej. Na zasadniczą zmianę tego stanowiska nie mogły wpłynąć działania poszczególnych polityków, zaangażowanie mediów czy brytyjskiej Polonii. Sprawa Katynia, mimo zasadniczej zmiany konstelacji międzynarodowych od czasu współtworzenia przez Wielką Brytanię i ZSRR koalicji antyhitlerowskiej oraz rosnącego poziomu świadomości społecznej na Zachodzie co do okoliczności zbrodni, pozostawała zakładnikiem relacji z Moskwą. W tym kontekście większego znaczenia nie miały też zmiany profilu politycznego kolejnych brytyjskich gabinetów²⁵. Kluczowym czynnikiem determinującym ich stosunek do sprawy katyńskiej pozostawały pryncypia brytyjskiej polityki zagranicznej w ramach zimnowojennego układu sił. W latach 70. dominowało przekonanie o konieczności kontynuowania polityki odprężenia w relacjach z ZSRR, co implikowało konieczność unikania wszelkich zadrażnień w stosunkach z Moskwą.

SPRAWA KATYŃSKA ZA RZĄDÓW MARGARET THATCHER

Powołanie rządu Margaret Thatcher z zasadniczych względów umożliwiło na nowo podjęcie kwestii oficjalnego zaangażowania brytyjskich władz w uroczystości pod pomnikiem katyńskim w Londynie. Obejmując stanowisko premiera w maju 1979 r., Thatcher była znana ze swojego radykalnie negatywnego stosunku do komunizmu i sceptycyzmu wobec polityki *détente*. Jej doradca (*private secretary*) ds. międzynarodowych Charles Powell stwierdził, że zostając premierem, Thatcher nie przynosiła ze sobą doświadczenia w zakresie polityki zagranicznej, ale wśród jej silnych, instynktownych przekonań dotyczących tej sfery wymienił antykomunizm (obok znaczenia bliskich więzi z USA i poparcia dla brytyjskiego członkostwa we Wspólnocie Europejskiej). Według niego Thatcher miała silne poczucie, że komunizm jest złem, z którym trzeba się skonfrontować²⁶. Centralnym tematem jej wystąpień jako przywódcy opozycji dotyczących polityki zagranicznej była z kolei potrzeba pokazania przez Zachód *większej jedności i determinacji w stawianiu czoła ZSRR, który prowadził ekspansjonistyczną politykę w różnych częściach świata*²⁷.

Wśród wystąpień Thatcher w roli lidera opozycji poświęconych stosunkom Wschód-Zachód jednym z najważniejszych było wystąpienie w Londynie 19 stycznia 1976 r. Pokazała w nim, że jest wyjątkowo podejrzliwa wobec *détente*, ponieważ nie

²⁵ W latach 1970-1979 Wielka Brytania miała trzech premierów: Edward Heath (1970-1974, Partia Konserwatywna), Harold Wilson (1974-1976, Partia Pracy) i James Callaghan (1976-1979, Partia Pracy).

²⁶ Ch. Powell, *MT: Interview with Charles Powell (MT's policy on Europe, East & West)*, 12 IX 2007, Margaret Thatcher Foundation, [online] <http://www.margaretthatcher.org/document/111049>, 4 I 2014.

²⁷ R. Renwick, *A Journey with Margaret Thatcher. Foreign Policy under the Iron Lady*, London 2013, s. 18.

wierzyła, że ZSRR działa w dobrej wierze²⁸. Po tym wystąpieniu organ prasowy radzieckiego Ministerstwa Obrony „Czerwona Gwiazda” z przekąsem określił Thatcher mianem „Żelaznej Damy”. Wśród zasadniczych wątków przemówienia Thatcher znalazły się takie kwestie, jak krytyka laburzystowskiego rządu za niedocenywanie zagrożenia ze strony ZSRR i cięcie wydatków na obronność, jak również opisanie natury zagrożenia ze strony ZSRR, krytyka polityki *détente* i Aktu końcowego KBWE, podkreślenie roli sojuszu z USA, znaczenia NATO, budowy tradycyjnych więzi z Australią, Nową Zelandią i Kanadą oraz *nowych więzi* z Europą, a także wskazanie istotnej roli, jaką na arenie międzynarodowej powinna odgrywać Wielka Brytania²⁹.

Poglądy Thatcher wpisywały się w ewolucję stosunków międzynarodowych, jaka miała miejsce w drugiej połowie lat 70. Dojście konserwatystów do władzy w 1979 r. nastąpiło w momencie, kiedy w relacjach Wschód-Zachód kończyła się epoka *détente*. W zasadzie oznaki zmian w relacjach Wschód-Zachód pojawiły się już, gdy Żelazna Dama została liderem opozycji w 1975 r. Tempo odprężenia po 1975 r. osłabło, czego przejawem było utknięcie negocjacji rozbrojeniowych w ramach SALT II (Strategic Arms Limitation Talks) i brak owoców negocjacji na temat MBFR (Mutual and Balanced Force Reductions). Wyścig zbrojeń nabrał nowego rozmachu, ponieważ zaczynały procentować radzieckie programy modernizacyjne z końca lat 60. Z kolei Akt końcowy KBWE zwiększył znaczenie kwestii praw człowieka w bloku wschodnim i uczynił z niej główny przedmiot krytyki ze strony Zachodu, tym samym negatywnie oddziałując na ZSRR. W późnych latach 70. rzeczywistość odprężenia zdawała się być, przynajmniej na Zachodzie, poniżej wcześniejszych oczekiwań. Krytycy *détente* stawali się pewniejsi, a retoryka *nowej zimnej wojny* zaczynała nabierać znaczenia³⁰.

W takim kontekście międzynarodowym 14 czerwca 1979 r. lord St Oswald zwrócił się do ministra obrony w rządzie Thatcher Francisa Pyma z prośbą o udział w uroczystościach pod pomnikiem katyńskim na cmentarzu Gunnersbury zespołu reprezentacyjnego oddziału wojskowego The Queen's Royal Irish Hussars³¹. Chociaż urzędnicy Ministerstwa Spraw Zagranicznych pozostawali niechętni sankcjonowaniu jakiegokolwiek oficjalnej obecności na uroczystości, to konserwatywni ministrowie okazali się bardziej przychylni i w lipcu 1979 r. Ministerstwo Obrony otrzymało opinię, że zespół wojskowy powinien wziąć udział w uroczystościach. W dniu 4 września 1979 r. Ministerstwo Spraw Zagranicznych ogłosiło, że zespół reprezentacyjny The Queen's Royal Irish Hussars wystąpi na uroczystościach pod pomnikiem katyńskim, okazując *gest szacunku wobec*

²⁸ Ch. Moore, *Margaret Thatcher. The Authorized Biography*, t. 1: *Not For Turning*, London 2013, s. 552.

²⁹ *Speech at Kensington Town Hall („Britain Awake”) (The Iron Lady)*, 19 I 1976, Margaret Thatcher Foundation, [online] <http://www.margaretthatcher.org/document/102939>, 19 XII 2013.

³⁰ M. Clarke, *The Soviet Union and Eastern Europe*, [w:] *British Foreign Policy under Thatcher*, red. P. Byrd, Oxford 1988, s. 59.

³¹ Pomysł udziału w uroczystościach akurat tego zespołu związany był prawdopodobnie z faktem, że lord St Oswald był podczas II wojny światowej żołnierzem 8th King's Royal Irish Hussars. Oddział ten w 1958 r. został włączony do The Queen's Royal Irish Hussars. Sugestia ta oparta jest na notce biograficznej lorda St Oswalda, zob.: Rowland Denys Guy Winn, 4th Baron Saint Oswald of Nostell, The Peerage, [online] <http://www.thepeerage.com/p21857.htm#i218561>, 2 III 2014.

*polskich sojuszników, którzy zmarli podczas II wojny światowej. Jednocześnie zaznaczono, że nie oznacza to przypisania przez brytyjski rząd odpowiedzialności za zbrodnię katyńską, w której sprawie obecny rząd, tak jak poprzednie, nie ma określonego stanowiska*³².

Bardziej kontrowersyjna od udziału zespołu wojskowego okazała się kwestia obecności ministrów na uroczystościach. 10 września 1979 r. minister spraw zagranicznych lord Carrington odradzał premier Thatcher ministerialną obecność na uroczystościach, gdyż mogłoby to być trudne do pogodzenia ze stanowiskiem rządu, że – tak jak poprzednie rządy – nie ma on zdefiniowanego poglądu w sprawie przypisania winy za zbrodnię katyńską. W odpowiedzi na to stanowisko doradca Margaret Thatcher (*private secretary*) poinformował 12 września, że premier nie zgadza się z poglądem, iż nie powinno być ministerialnej obecności na uroczystościach. Przypomniawszy, że jej życzeniem było, aby Airey Neave uczestniczył w uroczystościach odsłonięcia [pomnika] w 1976 r. i żeby był obecny na uroczystościach w roku ubiegłym. Z zachowanych dokumentów wynika też, że życzeniem premier Thatcher było, aby w uroczystościach wziął udział wiceminister (*junior minister*). Sprawa udziału wyższego rangą ministra miała zostać rozważona i rozstrzygnięta w roku następnym.

Ostatecznie w uroczystościach w 1979 r. wziął udział parlamentarny podsekretarz stanu ds. sił powietrznych w Ministerstwie Obrony Geoffrey Pattie. Jego udział w uroczystościach oraz obecność zespołu wojskowego wywołały – zgodnie z oczekiwaniami – nieprzyjemne komentarze ambasady polskiej i radzieckiej. Ambasada ZSRR zauważyła, że *ta mała sprawa katyńskiej ceremonii nie pomoże klimatowi angielsko-radzieckich stosunków*³³. Powyższe stwierdzenie strony radzieckiej świadczy o próbie minimalizowania znaczenia obecności reprezentantów rządu na uroczystościach katyńskich w Londynie, co można interpretować jako podjęcie przez Moskwę próby pomniejszania roli zdarzenia, któremu nie udało się zapobiec. Bez względu na stanowisko ZSRR uroczystości katyńskie we wrześniu 1979 r. stanowiły zmianę w podejściu brytyjskiego rządu, który zdecydował się na oficjalne zaangażowanie w upamiętnienie zbrodni katyńskiej, dokonując w ten sposób symbolicznej zmiany dotychczasowej praktyki.

Praktyka obecności przedstawiciela władz Wielkiej Brytanii na uroczystościach pod pomnikiem katyńskim została potwierdzona w 1980 r., kiedy to ponownie wysocy urzędnicy odradzali wysłanie oficjalnych przedstawicieli na uroczystości, szczególnie w kontekście sformułowania zaproszenia na uroczystości (*40. rocznica zamordowania 15 000 polskich więźniów wojennych przez NKWD*). Wiceminister spraw zagranicznych ds. relacji Wschód-Zachód Peter Blaker ostatecznie opowiedział się za powtórzeniem rozwiązania z 1979 r., *bazując na przypuszczeniu, że premier zareaguje w tym roku w sposób podobny do tego, w jaki zareagowała w roku poprzednim*. Pogląd Ministerstwa Obrony, że oficjalna reprezentacja powinna być ponownie na poziomie wiceministra, został zaakceptowany przez szefa brytyjskiej dyplomacji lorda Carringtona i premier Thatcher. Na uroczystościach katyńskich w Londynie w 1980 r. obecny był zespół reprezentacyjny The Queen's Royal Irish Hussars, a przedstawicielem rządu był wicemi-

³² *Katyn. British Reactions...*, s. XIV.

³³ *Tamże*, s. XIV-XV.

nister obrony Barney Hayhoe. Podobnie jak w 1979 r., sytuacja ta wywołała protesty Polski i ZSRR. Na odnotowanie zasługuje fakt, że protesty te osadzone były w kontekście napięć wywołanych wydarzeniami polskiego sierpnia 1980 r. W proteście skierowanym do brytyjskiej ambasady w Warszawie we wrześniu 1980 r. wiceminister spraw zagranicznych Marian Dobrosielski stwierdził, że *Polska jest używana jako instrument do kreowania napięć z ZSRR w bardzo delikatnym momencie, w którym znalazły się stosunki międzynarodowe*³⁴.

Przypadająca w 1980 r. – ogłoszonym przez Światową Wspólnotę Polonijną Rokiem Katyńskim – czterdziesta rocznica zbrodni katyńskiej stanowiła okazję do innych – poza uroczystościami pod pomnikiem katyńskim w Londynie – działań służących walce o prawdę na temat Katynia. Warto wspomnieć m.in. deklarację uchwaloną przez przedstawicieli społeczności uchodźczych czterestu narodów Europy Wschodniej i Środkowej wchodzących w skład Rady European Liaison Group w Londynie. W deklaracji, ogłoszonej w prasie emigracyjnej tych narodów we wszystkich krajach osiedlenia, wyrażono solidarność z Polakami i wyrażono oburzenie na brak odwagi krajów wolnego świata, które nie napiętnowały winnych zbrodni. Uznano w niej, że do tej pory przedstawiono wystarczającą liczbę bezspornych dowodów wskazujących, kto popełnił tę zbrodnię³⁵.

Kolejne lata rządów Margaret Thatcher nie przyniosły zasadniczej zmiany oficjalnego stanowiska w sprawie przypisania odpowiedzialności za zbrodnię katyńską. 11 czerwca 1988 r. lord Chelwood skierował zapytanie, czy rząd doszedł do konkluzji odnośnie do odpowiedzialności za zbrodnię. W odpowiedzi wystosowanej przez wiceministra spraw zagranicznych lorda Glenarthura stwierdzono, że żadne z dotychczasowych badań nie doprowadziło do wskazania konkluzywnych dowodów co do odpowiedzialności ani losu internowanych w Ostaszkowie i Starobielsku. Jednocześnie zaznaczono, że rząd oczekuje z zainteresowaniem ustaleń wspólnej polsko-radzieckiej komisji historycznej³⁶, która aktualnie bada sprawę. Odpowiedź ta wywoła krytykę m.in. historyka prof. Normana Daviesa, który wyraził wątpliwości odnośnie do efektywności działań komisji. Z kolei lord Bethell w reakcji na odpowiedź lorda Glenarthura wskazał, że Ministerstwo Spraw Zagranicznych w 1943 r. było przekonane o radzieckiej winie za zbrodnię katyńską. Podkreślił, że od czasu wojny pojawiły się kolejne dowody wspierające taki wniosek i że według niego *nie ma zachodniego historyka, który nadal wierzy, iż nazistowskie Niemcy były odpowiedzialne* [za zbrodnię]. Ponadto lord Bethell wyraził zdziwienie odpowiedzią Ministerstwa i nadzieję na jej zmianę, gdy pytanie o zbrodnię zostanie postawione³⁷.

Kolejne miesiące 1988 r. przyniosły pewne przesunięcie akcentów w odpowiedziach rządu na pytania dotyczące zbrodni katyńskiej. Stało się tak m.in. pod wpływem opinii ówczesnego ambasadora Wielkiej Brytanii w Moskwie Bryana Cartledge'a, który

³⁴ *Tamże*, s. XV.

³⁵ J. Chwastyk-Kowalczyk, *Katyn, dipisi...*, s. 95.

³⁶ Chodzi o wspólną Komisję Historyków Partyjnych PRL i ZSRR powołaną na mocy *Deklaracji o współpracy polsko-radzieckiej w dziedzinie ideologii, nauki i kultury* z 21 IV 1987 r. podpisanej przez Gorbaczowa i Jaruzelskiego.

³⁷ *Katyn. British Reactions...*, s. XVII.

opowiadał się za *taktyczną zmianą* w tej sprawie. Jego zdaniem brytyjskie oświadczenie wskazujące na odpowiedzialność Stalina nie powodowałoby problemów w relacjach z ówczesnym rządem ZSRR. Uwzględnienie przez brytyjską dyplomację „czynnika Gorbaczowa” doprowadziło do modyfikacji stanowiska rządu, który w odpowiedziach na zapytania posła Davida Atkinsona i lorda Chelwooda w sierpniu 1988 r. stwierdził, że *rzeczywiście są istotne poszlakowe dowody* [*substantial circumstantial evidence*] *wskazujące na radziecką odpowiedzialność za zabójstwa*. Jednocześnie wyrażono oczekiwanie, że polsko-radziecka komisja rozstrzygnie sprawę raz na zawsze. Należy podkreślić, że powyższy pogląd był przesunięciem akcentów, ale nie zmianą istoty brytyjskiego stanowiska, co potwierdził zastępca doradcy (*assistant private secretary*) szefa brytyjskiej dyplomacji Geoffreya Howe’a. Odnotował on, że ponieważ nie wskazano żadnych nowych dowodów, minister spraw zagranicznych uważa, iż *będzie lepiej przyjąć stanowisko, że nasz pogląd nie zmienił się, a wszystko, co zostało zrobione, to uznanie istotnych poszlakowych dowodów*. W ocenie brytyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych nowe stanowisko stawiało Wielką Brytanię dalej od stanowiska innych krajów europejskich odnośnie do sprawy katyńskiej, a bliżej stanowiska USA³⁸.

Dalsze kształtowanie się stanowiska Wielkiej Brytanii wobec sprawy katyńskiej było w pełni uwarunkowane dynamiką wydarzeń w Polsce. Brytyjska dyplomacja odnotowała publikację w Polsce w lutym 1989 r. *Sprawozdania poufnego Polskiego Czerwonego Krzyża: raport z Katynia*³⁹, czym zainteresowały się także brytyjskie media. Przy okazji publikacji w Polsce raportu wskazano, że od 1945 r. znajdował się on w dyspozycji brytyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Tematem tym zainteresował się m.in. wiceminister spraw zagranicznych William Waldegrave, który został przez urzędników brytyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych poinformowany, że raport w 1946 r. został przekazany do Londynu i nadano mu klauzulę „ściśle tajne”. Ministerstwo sugerowało również niezmiennianie brytyjskiego stanowiska w kwestii katyńskiej, choć zauważało, że wśród ekspertów przeważa konsensus co do poszlakowych dowodów na radziecką odpowiedzialność za zbrodnię. Jednocześnie zaznaczono, że polska strona polsko-radzieckiej komisji historycznej zachęca stronę radziecką do udostępnienia radzieckich archiwów, które mogą zawierać ostateczny dowód w sprawie. Wiceminister Waldegrave zgodził się

³⁸ *Tamże*, s. XVIII-XIX.

³⁹ Chodzi o raport przygotowany przez sekretarza generalnego Zarządu Głównego PCK Kazimierza Skarżyńskiego, który stał na czele komisji PCK prowadzącej, pod kontrolą Niemców, ekshumacje w Katyniu od kwietnia do czerwca 1943 r. Przed opuszczeniem Polski w grudniu 1945 r. Skarżyński przekazał swój raport ambasadzie brytyjskiej w Warszawie. Ta z kolei drogą tajną – gdyż [...] *można uznać* [raport] *za zdecydowanie niekorzystny dla sowieckich tez w sprawie mordu dokonanego w Katyniu* – przekazała go do dyspozycji brytyjskiego MSZ. Pośrednikiem był radca ambasady brytyjskiej w Warszawie R.M.A. Hankey, który w przesłanym komentarzu zaznaczył, że Skarżyńskiego *zna od 1937 r. i uważa go za człowieka wyjątkowo uczciwego i godnego zaufania*. Jako że druga część raportu zawierała komentarz Skarżyńskiego o prawdopodobnej odpowiedzialności za zbrodnię i relację na temat śledztwa podjętego przez rząd „lubelski”, Hankey stwierdził, iż *raport należy bezwzględnie traktować jako dokument ściśle tajny*. Zyskał on wysoką ocenę Wydziału Analiz brytyjskiego MSZ. A. Przewoźnik, *Nieznany bohater – Kazimierz Skarżyński: człowiek, który pierwszy opowiedział Polakom o Katyniu*, „Tygodnik Powszechny” 2007, 22 IX, [online] <http://tygodnik.onet.pl/nieznany-bohater/syqkb>, 20 IV 2014.

na utrzymanie dotychczasowego brytyjskiego stanowiska. Jak wskazują wewnętrzne dokumenty Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Waldegrave jednak nie sądził, aby *brytyjska rola w sprawie była bardzo chwalebna*. Sprawa trafiła też do szefa dyplomacji Geoffreya Howe'a, który stwierdził, że *stare stanowisko jest nie do utrzymania* [*old line is untenable*]⁴⁰. O zainteresowaniu władz brytyjskich sprawą Katynia świadczy m.in. prośba Howe'a skierowana do podsekretarza stanu Bolesława Kułskiego podczas rozmowy 22 lutego 1989 r. Minister spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii poprosił o *informację nt. zakończenia sprawy Katynia, zwracając uwagę na jej poważny polityczny ładunek*⁴¹.

Brytyjska ambasada w Warszawie informowała Londyn o kolejnych wystąpieniach przedstawicieli polskiego rządu w sprawie zbrodni katyńskiej, w tym m.in. o konferencji prasowej rzecznika rządu Jerzego Urbana z 21 lutego 1989 r. i wystąpieniu w Sejmie 30 września 1989 r. wiceministra Bolesława Kułskiego, oraz o doniesieniach medialnych w tej sprawie, wskazując, że Polacy przerywają ciszę w sprawie Katynia, a polskie władze zaczynają obarczać winą za zbrodnię NKWD. Mimo to rząd brytyjski nie zmienił stanowiska odnośnie do zbrodni katyńskiej, choć kwestia ta była poruszana w ramach oficjalnych kontaktów polsko-radzieckich, a Moskwa wyrażała gotowość do wyjaśniania okoliczności zbrodni. W odpowiedzi na wystąpienie prof. Normana Daviesa z 27 marca 1990 r. wiceminister Waldegrave stwierdził, że nie ma potrzeby wydania szczególnego oświadczenia z okazji pięćdziesiątej rocznicy zbrodni katyńskiej, o ile nie pojawią się do tego czasu nowe dowody zmieniające *znaczące poszlaki* radzieckiej odpowiedzialności w *konkluzywne dowody*⁴².

13 kwietnia 1990 r. radziecka agencja prasowa TASS wydała komunikat zatwierdzony uchwałą Biura Politycznego KC KPZR, w którym uznano zbrodnię katyńską za jedną z ciężkich zbrodni stalinizmu⁴³. Uznanie przez ZSRR winy za zbrodnię w zasadzie – pomijając postępowania przed międzynarodowymi trybunałami – zamykało międzynarodowy aspekt sprawy katyńskiej, przenosząc ją na płaszczyznę bilateralnych stosunków polsko-radzieckich, a następnie polsko-rosyjskich.

OCENA STANOWISKA WIELKIEJ BRYTANII WOBEC SPRAWY KATYŃSKIEJ ZA RZĄDÓW MARGARET THATCHER I JEJ PRZYCZYN

Nie ulega wątpliwości, że za rządów Margaret Thatcher nastąpił istotny symboliczny oraz – jako że symbole i gesty mają znaczenie w stosunkach międzynarodowych – w pewnym stopniu także polityczny zwrot w podejściu rządu Wielkiej Brytanii do

⁴⁰ *Katyn. British Reactions...*, s. XIX-XXI.

⁴¹ Szyfrogram Ambasady PRL w Londynie nr 2815/I z 23 II 1989 r., *Ambasador Zbigniew Giertych do ministra spraw zagranicznych o rozmowie podsekretarza stanu w MSZ Bolesława Kułskiego z ministrem spraw zagranicznych Wlk. Brytanii Geoffreym Howe o relacjach dwustronnych i sytuacji międzynarodowej*, [online] <http://www.msz.gov.pl/resource/257904ea-cd7c-4e8d-97ec-c9ad90f969bf>; JCR, 20 IV 2014.

⁴² *Katyn. British Reactions...*, s. XXI-XXIII.

⁴³ „Zeszyty Katyńskie” 1990, nr 1, s. 196.

sprawy kаты́ńskiej. Wpisywał się on w ostrą i jednoznacznie antykomunistyczną retorykę przyjętą przez Londyn wraz z dojściem do władzy Żelaznej Damy. Był on również wyjściem naprzeciw społecznym inicjatywom podejmowanym przez kolejne lata na rzecz upamiętnienia ofiar zbrodni kаты́ńskiej. Można przyjąć, że w 1979 r. po raz pierwszy aktywność w sprawie kаты́ńskiej brytyjskiej Polonii wspieranej przez Brytyjczyków spotkała się z przychylną odpowiedzią brytyjskiego rządu. W sposób naturalny nasuwa się zasadnicze pytanie, dlaczego w ślad za politycznym gestem, jakim był udział reprezentantów rządu w uroczystościach pod pomnikiem kаты́ńskim, nie doszło za rządów Margaret Thatcher do oficjalnego uznania przez Wielką Brytanię radzieckiej odpowiedzialności za zbrodnię. Szukając przyczyn tego stanu rzeczy, należy wskazać kilka czynników.

Głównym elementem warunkującym stosunek Wielkiej Brytanii do Polski i wszystkich zagadnień kształtujących wzajemne relacje w pierwszym okresie rządów Thatcher była zasadnicza zmiana dynamiki wydarzeń społeczno-politycznych w Polsce na początku lat 80., która spowodowała, że sytuacja w Polsce zajęła kluczowe miejsce w relacjach Wschód-Zachód. Wywołana podwyżkami cen fala strajków, która przetoczyła się przez Polskę latem 1980 r., a następnie powstanie „Solidarności”, stan wojenny i reperkusje międzynarodowe tych wydarzeń, w tym reakcje Zachodu na wprowadzenie stanu wojennego, były tematami o kluczowym znaczeniu, które w latach 1980-1983 absorbowały zachodnią opinię publiczną oraz zachodnie rządy. Inne związane z Polską zagadnienia, które nie miały zasadniczego znaczenia dla kształtu bieżących relacji, a więc także sprawy naznaczone silnym kontekstem historycznym, do których można było zaliczyć sprawę kаты́ńską, zeszyły na dalszy plan.

Oceniając wagę sprawy kаты́ńskiej dla relacji polsko-brytyjskich, należy odnotować, że w podsumowującej rok 1979 analizie ambasady brytyjskiej w Warszawie datowanej na 2 stycznia 1980 r., czyli na kilka miesięcy przed strajkami sierpniowymi, sprawa oficjalnego zaangażowania brytyjskich władz w uroczystości kаты́ńskie (*Katyn band*) została odnotowana w kategorii *mniej drażliwych kwestii [minor irritants]*⁴⁴. W analogicznej analizie dotyczącej roku 1980 kwestia kаты́ńska w ogóle się nie pojawiła. Na uwagę zasługuje natomiast zawarte w tym opracowaniu stwierdzenie, że stosunki bilateralne Wielkiej Brytanii z Polską odnoszą się szczególnie do pomagania Polsce w utrzymaniu funkcjonowania gospodarki i innych sfer, aby wesprzeć *zachowanie przez Polskę niepodległości*. Miało to implikować konieczność zdecydowania się na *projekty i pomysły* służące poprawieniu wzajemnych relacji⁴⁵. Można zatem wnioskować, że w ocenie brytyjskich dyplomatów pomoc dla Polski miała uchronić kraj przed pogłębianiem się kryzysu, który mógł doprowadzić do radzieckiej interwencji. Przy takim podejściu brytyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych do relacji z Polską na przełomie 1980 i 1981 r. pomysł zaostreżenia stanowiska w sprawie kаты́ńskiej poprzez oficjalne uznanie

⁴⁴ *Cold War: UK Embassy in Warsaw to FCO (1979 Annual Report on Poland)*, 2 I 1980, Margaret Thatcher Foundation, [online] <http://www.margaretthatcher.org/document/110997>, 19 III 2014.

⁴⁵ *Cold War: UK Embassy in Warsaw to FCO (1980 Annual Report on Poland)*, 1 I 1981, Margaret Thatcher Foundation, [online] <http://www.margaretthatcher.org/document/110998>, 19 III 2014.

odpowiedzialności ZSRR za zbrodnię musiał być oceniany jako eskalowanie napięć, co nie wpisywało się w proponowaną na tym etapie politykę wobec Polski. Z kolei po wprowadzeniu stanu wojennego sprawa sankcji wobec Polski i ZSRR oraz związanej z tym różnicy zdań między USA i Europą Zachodnią, a także sprawa pomocy „Solidarności” stały się zagadnieniami na tyle priorytetowymi, że wyeksponowanie problemu oficjalnego uznania przez Wielką Brytanię radzieckiej odpowiedzialności za zbrodnię katyńską w relacjach Londyn-Warszawa-Moskwa było niemożliwe, szczególnie przy wieloletnim sceptycyzmie brytyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych wobec podnoszenia tej sprawy.

W tym miejscu należy także zwrócić uwagę, że wydarzenia w Polsce w latach 1980-1981 zasadniczo wpłynęły na znaczenie polskiej emigracji i rządu na uchodźstwie oraz nakreśliły nowe priorytety ich działania. Emigracja widziała swoje zasługi w powstaniu ruchu wolnościowego w Polsce, a rząd londyński starał się mobilizować zachodnie rządy i opinię publiczną na rzecz poparcia „Solidarności” i przeciwdziałania zagrożeniom dla demokratycznych przemian w Polsce. Z kolei wprowadzenie stanu wojennego nakładało na polskie wychodźstwo nie tylko obowiązek protestowania przeciw represjom stosowanym przez komunistyczne władze, ale także oznaczało powrót do sytuacji, gdy na nim spoczywał główny ciężar reprezentowania sprawy polskiej na arenie międzynarodowej⁴⁶. Te priorytety sprawiły, że sprawa katyńska zeszła na dalszy plan aktywności brytyjskiej Polonii. Musiało to w naturalny sposób osłabić zainteresowanie tą sprawą w kręgach brytyjskich.

Istotnym uwarunkowaniem stosunku Londynu do relacji z Polską podczas drugiej kadencji Margaret Thatcher była zasadnicza zmiana polityki brytyjskiego rządu wobec bloku wschodniego po wyborczym zwycięstwie konserwatystów w czerwcu 1983 r. Wielka Brytania odgrywała w tym okresie bardziej znaczącą rolę w relacjach Wschód-Zachód. Wskazuje się nawet, że rząd Thatcher rozpoczął swoją wersję *Ostpolitik*⁴⁷. Najważniejszymi przejawami tego nowego podejścia była wizyta Żelaznej Damy na Węgrzech w lutym 1984 r. oraz spotkanie w grudniu 1984 r. z Michaiłem Gorbaczowem, który wówczas, zanim został sekretarzem generalnym KPZR, odwiedził Wielką Brytanię w ramach Unii Międzyparlamentarnej. W związku z tą wizytą Żelazna Dama stwierdziła, że Gorbaczow jest człowiekiem, z którym *możę robić interesy*⁴⁸. Polityka brytyjska wobec bloku wschodniego w tym okresie charakteryzowała się spotkaniami i wizytami także na szczeblu ministerialnym. W przypadku Polski odnotowania wymaga wizyta wiceministra spraw zagranicznych Malcolma Rifkinda 3-7 listopada 1984 r.⁴⁹ Mimo że podczas wizyty nie zabrakło elementów odbieranych przez komunistyczne władze w Warszawie zdecydowanie negatywnie (złożenie przez Rifkinda kwiatów na

⁴⁶ P. Machcewicz, *Emigracja w polityce międzynarodowej*, Warszawa 1999, s. 234-235, *Biblioteka „Więzi”*, 113. *Druga Wielka Emigracja 1945-1990*, 2.

⁴⁷ B. White, *Britain, Détente...*, s. 143.

⁴⁸ M. Thatcher, *The Downing Street Years*, London 1993, s. 463.

⁴⁹ M. Rifkind, Odpowiedź na zapytanie członka Izby Gmin z 14 XI 1984 r., HANSARD 1803-2005 (*HC Deb 14 November 1984 vol. 67 c251W*), [online] http://hansard.millbanksystems.com/written-answers/1984/nov/14/poland#S6CV0067P0_19841114_CWA_109, 3 I 2014.

grobie ks. Jerzego Popiełuszki), przyjazd brytyjskiego wiceministra świadczył z jednej strony o zmianie brytyjskiego nastawienia do bloku wschodniego, a z drugiej o podejmowaniu przez polskie władze próby wyjścia z izolacji międzynarodowej po stanie wojennym. Wydaje się, że ten kontekst bardziej koncyliacyjnego podejścia do wzajemnych relacji także nie sprzyjał wprowadzeniu przez brytyjskie władze zmiany w oficjalnym stanowisku wobec sprawy katyńskiej, gdyż taka zmiana niewątpliwie nie wpisywałaby się w to podejście.

Prowadzona przez Michaiła Gorbaczowa polityka *pieriestrojki* i *glasnosti* spowodowała radykalną zmianę klimatu w stosunkach Wschód-Zachód. Z punktu widzenia Polski jedną z konsekwencji *pieriestrojki* była dyskusja o tzw. białych plamach w stosunkach polsko-radzieckich. Władze obu krajów deklarowały chęć wyjaśnienia wszelkich drażliwych kwestii z przeszłości⁵⁰. Wśród tych kwestii znalazła się także sprawa katyńska.

Dynamicznie zmieniające się relacje między blokami prowadzące w konsekwencji do zakończenia zimnej wojny i podjęcie sprawy katyńskiej w ramach dwustronnych stosunków polsko-radzieckich stały się nowym punktem odniesienia dla brytyjskiego stanowiska wobec zbrodni katyńskiej. Szukając odpowiedzi na pytanie, dlaczego pod koniec lat 80. brytyjskie stanowisko uległo jedynie modyfikacji (mówienie o istotnych poszlakowych dowodach wskazujących na radziecką odpowiedzialność, ale nadal bez jej uznania), a nie zasadniczej zmianie, warto zwrócić uwagę na analizy dokonywane przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych Wielkiej Brytanii, których celem było znalezienie przyczyn niezmienności stanowiska wobec sprawy katyńskiej. W czerwcu 1990 r. Szef Library and Records Department, czyniąc cezurę z modyfikacji w 1988 r., wskazał, że *slabym ogniwiem w łańcuchu wydaje się istniejący od 1979 r. trend pokazujący dobrze znany problem dążenia, aby mieć ciastko i zjeść ciastko [to have it both ways] i niezmienniania polityki, z którą w danym czasie jest nam wygodnie*⁵¹. Doceniając modyfikację z 1988 r. można jednak przyjąć, że próba pogodzenia wieloletniej linii Londynu w sprawie Katynia ze zmianami wynikającymi z dojścia do władzy Margaret Thatcher, a następnie ze zmianą kontekstu międzynarodowego pod koniec lat 80. była zasadniczą osią wyznaczającą postępowanie Ministerstwa Spraw Zagranicznych w odniesieniu do sprawy katyńskiej aż do 1990 r. Modyfikacja z 1988 r. była w rzeczywistości przejawem starań, aby *mieć ciastko i zjeść ciastko*. Wieloletnie zaangażowanie w obronę stanowiska opartego na potrzebie konkluzywnych dowodów doprowadziło do tak daleko posuniętej petryfikacji perspektywy brytyjskiej dyplomacji, że nie była ona w stanie przeorientować swojego poglądu mimo zmieniających się okoliczności.

Poza wyżej wymienionymi czynnikami wynikającymi z ewoluujących w latach 80. stosunków polsko-brytyjskich, stanowiących element zmian w relacjach Wschód-Zachód, w analizie uwarunkowań podejścia Wielkiej Brytanii do sprawy katyńskiej za rządów Margaret Thatcher warto uwzględnić także inne kwestie. Należy m.in. zauważyć różnice w stanowisku wobec sprawy katyńskiej reprezentowane przez Thatcher i jej polityczne otoczenie z jednej strony, a brytyjskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych

⁵⁰ P. Machcewicz, *Emigracja...*, s. 241-242.

⁵¹ *Katyn. British Reactions...*, s. XXVI.

z drugiej. Jak zostało to przedstawione wcześniej, różnice te uwidoczniły się szczególnie w kontekście uroczystości pod pomnikiem katyńskim w Londynie w 1979 r. i były konsekwencją rozbieżności w definiowaniu strategii Londynu wobec ZSRR. Wydaje się, że trafnie istotę tego zagadnienia ujął Charles Moore, stwierdzając, że Margaret Thatcher od początku pełnienia funkcji premiera była zdeterminowana, aby rzucić wyzwanie Moskwie. Ministerstwo Spraw Zagranicznych czuło się natomiast niekomfortowo z ideą, że konfrontacja może być bardziej skuteczna niż cicha dyplomacja⁵². Można za ryzykować stwierdzenie, że zmiana stosunku Wielkiej Brytanii do sprawy katyńskiej z 1979 r. na płaszczyźnie symbolicznej satysfakcjonowała brytyjską premier, która jako polityk musiała przywiązywać wagę przede wszystkim do wymiaru politycznego poszczególnych problemów przy uwzględnieniu innych, zmieniających się w czasie celów. Zmiana z 1979 r. mogła być uznana przez Margaret Thatcher za wystarczający zwrot w kategoriach symboliczno-politycznych. W pewnym sensie wysublimowane oficjalne stanowisko rządu zakładające niewypowiadanie się w sprawie odpowiedzialności za zbrodnię katyńską z powodu braku konkluzywnych dowodów można natomiast uznać za domenę dyplomatów i urzędników, którzy przez kolejne dekady podtrzymywali swoją perspektywę, co częściowo może wynikać także z zachowawczości charakteryzującej strukturę biurokratyczne. Uwzględnienie zakreślonych powyżej dwóch płaszczyzn kreowania brytyjskiego stanowiska wobec sprawy katyńskiej wydaje się istotne dla zrozumienia źródeł podejścia Londynu do problemu.

Biorąc powyższe pod uwagę, na odnotowanie zasługuje również dystynkcja poczyniona przez Briana White'a. Stwierdził on, że nie byłoby właściwe zrównanie bezkompromisowych zasad i nieustępliwej retoryki Żelaznej Damy z istotą brytyjskiej polityki wobec stosunków Wschód-Zachód w trakcie pierwszej kadencji Thatcher. Jego zdaniem istniała zauważalna luka pomiędzy deklarowaną postawą, konsekwentnie bezkompromisową i nieugiętą, a konkretnym działaniem, które było nadzwyczaj powściągliwe. W tym kontekście White wskazał brytyjską odpowiedź na żądania postawione przez Amerykanów odnośnie do ekonomicznych i dyplomatycznych sankcji przeciwko ZSRR w związku z inwazją na Afganistan oraz „raczej łagodny” pakiet sankcji przeciwko Polsce ogłoszony przez rząd Wielkiej Brytanii w lutym 1982 r., który nie potwierdzał siły politycznych deklaracji towarzyszących sankcjom⁵³. Wydaje się, że rozdźwięk między wymiarem retorycznym polityki pierwszego rządu Margaret Thatcher wobec bloku wschodniego i jej istotą można *per analogiam* odnieść do symbolicznej zmiany postawy władz w Londynie wobec sprawy katyńskiej, z którą nie wiązało się oficjalne uznanie radzieckiej odpowiedzialności za zbrodnię.

Wśród czynników, które mogły wpłynąć na większe zaangażowanie rządu w sprawę oficjalnego stanowiska wobec sprawy katyńskiej, jak również na ewentualną jego zmianę, warto także rozważyć uwzględnienie osoby Aireya Neave'a. Jak zostało to wcześniej wspomniane, należał on do bliskich współpracowników Margaret Thatcher i był zaangażowany w latach 70. w działania na rzecz upamiętnienia zbrodni katyńskiej w Wiel-

⁵² Ch. Moore, *Margaret Thatcher...*, s. 556.

⁵³ B. White, *Britain, Détente...*, s. 142.

kiej Brytanii, podnosząc ten temat m.in. na forum parlamentu. Uczestniczył także w uroczystościach pod pomnikiem katyńskim w Londynie. Można domniemywać, że jego obecność w konserwatywnym rządzie mogłaby sprawić, iż stosunek brytyjskich władz do sprawy katyńskiej w większym stopniu odzwierciedlałby fakty. Są to jednak tylko przypuszczenia. Będący w gabinecie cieni ministrem ds. Irlandii Północnej Neave zginął 30 marca 1979 r. w zamachu terrorystycznym, za który odpowiedzialność wzięła Irish National Liberation Army.

Podsumowując, należy stwierdzić, że wielopłaszczyznowa analiza stosunku Wielkiej Brytanii do sprawy katyńskiej za rządów Margaret Thatcher wskazuje na różnorodne i złożone uwarunkowania tego zagadnienia. Zmiana brytyjskiego podejścia w 1979 r. w wymiarze symbolicznym i tylko częściowo w wymiarze politycznym pokazała, że kwestia przypisania odpowiedzialności za zbrodnię katyńską – podobnie jak to miało miejsce wcześniej – była uzależniona od priorytetów polityki zagranicznej Wielkiej Brytanii wpisujących się w zimnowojenną dynamikę relacji Wschód-Zachód. Należy jednak także odnotować znaczenie innych wymienionych w opracowaniu czynników, w tym szczególnie roli Ministerstwa Spraw Zagranicznych. W świetle niniejszego artykułu trudno nie zgodzić się ze stwierdzeniem Janusza Kazimierza Zawodnego, że analiza postaw poszczególnych rządów i przywódców politycznych wobec sprawców zbrodni katyńskiej jest na ogół smutnym przykładem wyrzekania się podstawowych wartości moralnych i zasad sprawiedliwości na rzecz doraźnych korzyści politycznych⁵⁴.

BIBLIOGRAFIA

- Chwastyk-Kowalczyk J., *Katyń, dipisi, PKPR na łamach polskich czasopism uchodźczych*, Kielce 2011.
- Clarke M., *The Soviet Union and Eastern Europe*, [w:] *British Foreign Policy under Thatcher*, red. P. Byrd, Oxford 1988.
- Cold War: UK Embassy in Warsaw to FCO (1979 Annual Report on Poland)*, 2 I 1980, Margaret Thatcher Foundation, [online] <http://www.margaretthatcher.org/document/110997>.
- Cold War: UK Embassy in Warsaw to FCO (1980 Annual Report on Poland)*, 1 I 1981, Margaret Thatcher Foundation, [online] <http://www.margaretthatcher.org/document/110998>.
- „Dziennik Związkowy” (Chicago) 2002, 27-29 IX.
- FitzGibbon L., *The Katyn Memorial*, London 1977.
- Katyn. A Crime without Punishment*, red. A.M. Cienciala, N.S. Lebedeva, W. Materski, New Haven–London 2007, *Annals of Communism*.
- Katyn. British Reactions to the Katyn Massacre, 1943-2003*, London 2003, *History Notes*.
- Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. 4: *Echa Katynia: kwiecień 1943 – marzec 2005*, oprac. W. Materski i in., Warszawa 2006.
- Machciewicz P., *Emigracja w polityce międzynarodowej*, Warszawa 1999, *Biblioteka „Więzi”*, 113. *Druuga Wielka Emigracja 1945-1990*, 2.

⁵⁴ J.K. Zawodny, *Sprawa katyńska...*, s. 380.

- Moore Ch., *Margaret Thatcher. The Authorized Biography*, t. 1: *Not For Turning*, London 2013.
- Powell Ch., *MT: Interview with Charles Powell (MT's policy on Europe, East & West)*, 12 IX 2007, Margaret Thatcher Foundation, [online] <http://www.margaretthatcher.org/document/111049>.
- Przewoźnik A., *Nieznany bohater – Kazimierz Skarżyński: człowiek, który pierwszy opowiedział Polakom o Katyniu*, „Tygodnik Powszechny” 2007, 22 IX [online], <http://tygodnik.onet.pl/nieznany-bohater/syqkb>.
- Przewoźnik A., Adamska J., *Katyn. Zbrodnia, prawda, pamięć*, Warszawa 2010.
- Renwick R., *A Journey with Margaret Thatcher. Foreign Policy under the Iron Lady*, London 2013.
- Rifkind M., Odpowiedź na zapytanie członka Izby Gmin z 14 XI 1984 r., HANSARD 1803-2005 (*HC Deb 14 November 1984 vol. 67 c251W*), [online] http://hansard.millbanksystems.com/written_answers/1984/nov/14/poland#S6CV0067P0_19841114_CWA_109.
- Rowland Denys Guy Winn, 4th Baron Saint Oswald of Nostell, The Peerage, [online] <http://www.thepeerage.com/p21857.htm#i218561>.
- Sanford G., *Katyn and the Soviet Massacre of 1940. Truth, Justice and Memory*, London–New York 2005, *BASEES/RoutledgeCurzon Series on Russian and East European Studies*, 20.
- Szyfrogram Ambasady PRL w Londynie nr 2815/I z 23 II 1989 r., *Ambasador Zbigniew Giertych do ministra spraw zagranicznych o rozmowie podsekretarza stanu w MSZ Bolesława Kułskiego z ministrem spraw zagranicznych Wlk. Brytanii Geoffreyem Howe o relacjach dwustronnych i sytuacji międzynarodowej*, [online] <http://www.msz.gov.pl/resource/257904ea-cd7c-4e8d-97ec-c9ad90f969bf:JCR>.
- Thatcher M., *The Downing Street Years*, London 1993.
- Thatcher M., *Speech at Kensington Town Hall („Britain Awake”) (The Iron Lady)*, 19 I 1976, Margaret Thatcher Foundation, [online] <http://www.margaretthatcher.org/document/102939>.
- White B., *Britain, Détente and Changing East-West Relations*, London–New York 1992.
- Zawodny J.K., *Sprawa katyńska w polityce międzynarodowej*, „Zeszyty Katyńskie” 1992, nr 2. „Zeszyty Katyńskie” 1990, nr 1.

Mgr Rafał SIEMIANOWSKI (ur. 1980) – absolwent stosunków międzynarodowych na Uniwersytecie Warszawskim oraz Krajowej Szkoły Administracji Publicznej. Ukończył seminarium doktoranckie w Polskim Ośrodku Naukowym Uniwersytetu Jagiellońskiego w Londynie. Urzędnik służby cywilnej, stażysta w administracji terytorialnej Francji i w Komisji Europejskiej, w latach 2006-2012 pracownik Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, w tym w latach 2009-2012 zastępca dyrektora Sekretariatu Prezesa Rady Ministrów. Od 2012 r. radca ds. politycznych oraz współpracy naukowo-oświatowej w Ambasadzie RP w Londynie.